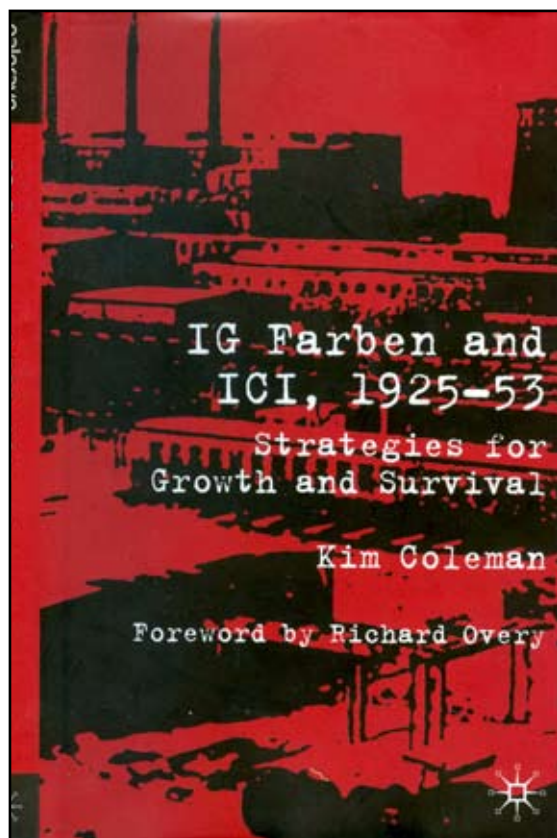

Книжнина • Reviews

**СДРУЖЕНИЕ ПО ИНТЕРЕСИ
“БОЯДЖИЙСКА ПРОМИШЛЕНОСТ”
АКЦИОНЕРНО ДРУЖЕСТВО И ИМПЕРСКА-
ТА ХИМИЧЕСКА ПРОМИШЛЕНОСТ:
СТРЕТЕГИИ ЗА РАСТЕЖ И ОЦЕЛЯВАНЕ**

**Ивелин КУЛЕВ,
Софийски университет „Св. Климент Охридски”**

Kim Coleman. *IG Farben and ICI, 1925-53. Strategies for Growth and Survival.* Palgrave Macmillan, Houndmills, 2006, 225 pp. ISBN 978-0-230-00329-3

This paper is a review of the book written by Dr. Kim Coleman, a lecturer in Modern European History at the University of Essex, United Kingdom. The book is published by Palgrave MacMillan, Houndmills, Basingstoke in 2006.

In this paper I allow me to retell a little bit more of the content of the book, which is unusual in such cases. This was made with the aim more people in Bulgaria

to receive information about this valuable book, because I think that not enough Bulgarian citizens could read it. I must state that the book is a very interesting and contains a big number of facts, general conclusions and evaluations, which could be of interest for a lot of readers. The book is written on the base of study of huge original documents and according to my opinion it is of special interest not only for people working in the field of history of chemical industry but also for specialists in the field of history of economics as well.

The book is written on 225 pages, contains 27 tables and 4 figures, and the material is divided in 8 chapters: 1. The Formation of IG Farben and ICI; 2. Striving for Stability: IG Farben and ICI in the Depression; 3. Rearmament and War; 4. The Collapse of the Cartel System; 5. Post-War Planning; 6. Occupation and Exploitation 1945-1947; 7. ICI's Loss: IG Farben's Gain: 1947-1953; and 8. A Missed Opportunity.

The book describes the formation, development and liquidation of the largest chemical cartel in the world — IG Farben in Germany, as well as the development of his rival from the United Kingdom — Imperial Chemical Industry (ICI). In the book the comparison between IG Farben and ICI, including organization, scientific and technological innovation, is made as well as the relationship of both cartels to the governments in Germany and United Kingdom. At the end the reasons of different post-war development in Germany and United Kingdom are discussed.

At the same time on the example of the formation and developing of the both competing each other chemical cartels, IG Farben in Germany and Imperial Chemical Industry in United Kingdom, in my opinion is possible by the analogy to draw some conclusions about the trends of the future development not only of the chemical industry but also about the development of the world economy from today. In this respect it seems to me that the book by Dr. Coleman is interesting from the point of view to understand better the process of industrial globalization, in which we are involved at the moment. That is why I allow me to recommend this book to all, who are involved in the management not only of chemical and big economical structures, but also to the people engaged in the process of taking the solutions about future development of economical and political contacts between different economical merged enterprises and interstate relationships.

В началото на 20 век химическата индустрия в Германия и Великобритания постига безпрецедентно нарастване. Във Великобритания в периода 1900 — 1930 г. химическата индустрия нараства годишно с по 2,1%. По същото време в Германия е отбелязан ръст от по 5,1% годишно! Разбира се, това бурно нарастване е белязано и в двете страни с периоди на рецесия, но по същество от особен интерес за разбиране на процесите и причините за този рядко срещан в икономиката случай на продължително нарастване на капиталите и разширяване на производството е изясняването на основния двигател на това развитие. Именно причините за възникването на химическите картели в Германия и Великобритания, принципите на тяхното управление и последствията от това за двете страни и целия свят изследва в книгата си “IG Farben and ICI, 1925-53. Strategies for Growth and Survival” преподавателката по Модерна европейска история в Университета в Есекс д-р Ким Коулмън. Книгата е издание на Palgrave MacMillan Houndmills, Basingstoke, Hampshire от Обединеното кралство през 2006 г.

IG Farben е акционерно дружество и е концерн на най-значимите немски химически предприятия — BASF, Bayer, Hchst, Agfa, Griesheim и Weiler-ter Meer, създадено в началото на декември 1925 г. То е най-голямото химическо обединение в света и вероятно сградата на централното управление на IG Farben във Франкфурт на Майн е израз на това. В него участват някои от известните и днес немски химически фирми, които са водещи в световното производство на различни химически продукти и фармацевтични препарати. Империял Кемикал Индъстрииз (ICI) е най-голямото химическо предприятие в Обединеното кралство, което е формирано през декември 1926 г.

Книгата на д-р Коулмън е написана на 225 страници, съдържа 27 таблици и 4 фигури, а материалът е разпределен в 8 глави.

Първата глава е “The Formation of IG Farben and ICI” (Образуването на ИГ Фарбен и Империял Кемикал Индъстрииз) и в нея се прави анализ на причините, довели до обединението на най-големите химически заводи на

Германия в IG Farben и на Великобритания в ICI. Приведени са множество данни, заимствани от годишните доклади на дружествата за ръста на техния оборот, за онези клонове на химическото производство, които се развиват най-бурно. Тук вероятно заслужава да бъде отбелязано, че производството на изкуствени азотни торове бележи най-бърз ръст и през 1928 г. в Германия то достига 540 милиона райхсмарки (27 милиона паунда), като половината от производството е за експорт. С образуването на IG Farben започва решително опростяване на организацията на фирмата и превръщането ѝ в по-ефективна. Всичко това става под ръководството на Карл Бош (Carl Bosch), съавтор на синтезата на амоняка от въздуха, известен като метод на Хабер и Бош.

ICI възниква в края на 1926 г. и от този момент се превръща в най-голямото химическо предприятие в Обединеното кралство. Въпреки това ICI остава значително по-малко от своя съперник IG Farben, въпреки че съпоставянето на продажбите на глава от заети в производството в двете предприятия не се различава съществено - за ICI то възлиза на 625 паунда, докато за IG Farben — е 640 паунда.

Втората глава е Striving for Stability: IG Farben and ICI in the Depression (Стремех към стабилност: IG Farben и ICI в депресията).

След края на Първата световна война химическата индустрия се намира в период на тотална криза. Необходим е преход от военно към мирновремен-но производство. Образуването на IG Farben и ICI по същество е опит да се излезе от кризата, тъй като чрез обединението от една страна се преодолява конкуренцията вътре в страната, а от друга — обединените усилия предоставят по-добри изгледи за успех в международната търговия. По същество процесът на окрупняване на химическите предприятия не се наблюдава само в Германия и Великобритания, тъй като в Италия се появява Montecatini, в Швейцария — Swiss IG, в Белгия доминира Solveys Compaigne Belge pour les Industries Chimiques. Същевременно в Америка господстват Allied Chemical and Dye и Du Pont. Въпреки тези усилия не е възможно да бъдат поставени

под контрол всички ненатоварени мощности. Това личи от данните за заводите за производство на бои: във Франция това са 21%, в Швейцария — 31%, в Америка — 33%, във Великобритания — 38%, а в Германия — 61%. Въпреки усилията в началото на 30-те години частта от ненатоварени мощности в сектора на азотното производство във Великобритания достига до 48%, а в Германия - до 70%. В книгата са приведени множество данни за подхода на IG Farben и ICI да излязат от това състояние.

Германският картел залага на техническото си превъзходство и предлага известно коопериране на фирмите от Европа и Америка, което не се приема. През есента на 1929 г. пазарът на торове на Уолстриит се срива. Последствията от това са катастрофални. Предприятията за производство на свързан азот работят през 1930/31 г. с 42,5% от своя капацитет, а през 1931/32 — с 37,5%. В резултат на това се стига до споразумения между големите производители за гарантирана цена на продажбите, както и за известно поделение на световния пазар между ICI и IG Farben. Опитите да бъде постигнато съгласие между IG Farben, ICI, Standard Oil, Royal Dutch-Shell и Du Pont относно работата за производство на бензин от въглища не постигат очакваните резултати. Британското обединение ICI остава извън съглашенията. Все пак получаването на бензин от въглища през 1930 г. се намира в твърде начален етап на търсене на техническо решение, за да може да бъде възможно оформянето на търговско споразумение.

В областта на производството на бои IG Farben достига също до съглашения на ниво образуване на картели със швейцарските и френски производители. Така чрез встъпване в международни обединения и различни съглашения IG Farben успява да удържи и преодолее икономическата криза.

Третата глава е Rearmament and War (Превъоръжаване и война). В тази глава от книгата са представени данни и събития, които показват, че IG Farben и ICI получават определени ползи от националния военен патриотизъм и внасят своя опит и умения за победата и икономическия ръст.

По същество за химическата промишленост е трудно да разграничи военното от мирновременното приложение на произвежданите продукти. Нещо, което е характерно за химическата промишленост в периода преди Първата световна война, е постоянната връзка на индустрията с научните изследвания. В Германия този процес започва още от 1880 г., докато във Великобритания и САЩ до войната тази връзка е много слаба. Едва след началото на войната в Обединеното кралство се заделят целенасочено средства за изследователска работа и регулиране на връзката индустрия — университети. В Германия заводите на Bayer в Леверкузен притежават собствени лаборатории за аналитична и чиста химия и практиката е да са в непрекъснат контакт с университетите. Това съществува в почти всички германски фирми преди тяхното обединение в IG Farben. В същото време в нито една от английските фирми, предшественици на ICI няма такава практика. След обединението научните центрове в Франкфурт (Hchst), Лудвигсхафен (BASF) и Леверкузен (Bayer) се запазват и традиционните връзки с университетите дори се разширяват. В същото време директорите на ICI гледат с по-малка симпатия на научната работа, отколкото това е в IG Farben.

От 1936 г. започва нов етап в развитието на химическата промишленост. Интензивната научна работа води до нарастване на обема от нови продукти, чието производство бива овладяно. Същевременно се осъществява известна промяна в палитрата от производства и преустройването на химическите заводи към производство на вещества, необходими за превъоръжаването с оглед на бъдещата война. Въвежда се производството на нови експлозивни и запалителни вещества, развити на базата на хлорирани съединения, както и на множество други продукти.

Така химическите обединения излизат от кризата. Това личи от печалбите. За периода 1934-1938 г. ICI реализира 233 милиона лири, а по време на войната 1940-1944 г. — 499 милиона лири.

По това време в Германия се случват сериозни политически промени. През 1933 г. на власт идва партията на Адолф Хитлер. В една реч пред индус-

триалците, продължила 90 минути, Хитлер им предлага да направят избор между неговото правителство и гражданската война. Изборът всъщност означава индустриалците да предоставят безвъзмездно на нацистката партия сумата от 3 милиона райхсмарки. Карл Бош решава, че е по-разумно да финасира Хитлер, отколкото IG Farben да стане свидетел на улични боеве. Той депозира 400 000 райхсмарки във фонда, а месец по-късно — още 100 000 райхсмарки. Така IG Farben се превръща в най-големия финансов поддръжник на Хитлер. Въпреки това обаче IG Farben изживява тежки дни с оглед започналото гонение на евреите. Много от специалистите в научните и административни отдели на IG Farben са с еврейски произход. През май, 1933 г. Бош се решава да постави въпроса с гоненията на евреите в директен разговор с Хитлер. Хитлер му заявява: *„не разбирате нищо от политика и Германия би могла да работи, ако е необходимо, 100 години без физика и химия“*.

Постепенно противниците на Хитлер в IG Farben се включват в програмата му за обновяване на Германия и участват активно в строежа на аутобаните, в производството на нови муниции и фармацевтични препарати. IG Farben развива производството на изкуствен каучук “buna”, на синтетичен бензин, на синтетичен глицерин, на сярна киселина, на запалителни бомби и всякакви нови продукти за войската.

Когато през 1939 г. избухва войната, това не е изненада нито за IG Farben, нито за ICI. И двете фирми са под натиск от своите правителства още от преди 4-5 години. Без съмнение правителствата и на двете страни имат своите скрупули по отношение на използването на отровни газове, но и в двете страни производството на вещества за газовата война са в пълен ход. В Германия наред с другите газове се произвеждат табун и зарин, което се финансира от Вермахта.

Същевременно войната дава изключителен тласък на иновациите и откритията. Въвеждат се нови лекарствени средства: антималяричният препарат палодрин; оптичният препарат перпекс, който след войната става основа за

производството на контактни лещи; съвременните пластмаси; производството на изкуствени влакна; на изкуствен каучук и т.н. С произведения от Du Pont през 1938 г. найлон, веднага започва производството на парашути, а от изкуствения каучук “буна” — производството на автомобилни гуми.

Наред с това обаче положението на IG Farben е по-различно от това на ICI. В сметката на IG Farben по време на войната са включени и редица морални аспекти на участие в създаването и поддръжката на нацистката военна машина, на използване на робския труд на хиляди военнопленници и хора от трудовата повинност. Към това се добавя и производството на отровния газ (циклон Б) за газовите камери в концентрационните лагери

Въпреки това трябва да се каже, че ролята на IG Farben и ICI по отношение на политиката на съответните правителства е много близка. Всички искания на правителствата към двете фирми биват изпълнявани. Разликата е, че IG Farben се поставя в услуга на една експанзионистична политика като предоставя целия си технически и производствен капацитет, срещу което обаче получава редица финансови изгоди. Същото прави и ICI, но подкрепата е за една защитна кауза.

Четвъртата глава е The Collapse of the Cartel System (Колапсът на системата на картела). От 60-те години на 19-ти век до Втората световна война конкуренцията на световните пазари на продуктите на химическите производства се регулира посредством споразумения между картелите. След края на войната в резултат на забраната да се търгува с враговете, американския анти-тръст закон и търговската политика на ICI се стигна до изчезване на регулираната конкуренция.

През 30-те години цените на продажбите на IG Farben се регулират с 2000 споразумения, а тези на ICI — с 800. Непосредствено преди началото на войната между IG Farben и ICI се водят консултации за коопериране по отношение на търговията с Южна Америка, които довеждат до образуването на обща компания в Аржентина — Electroclor. Този ход на ICI през 1939 г., ко-

гато за всички е ясно, че предстои война, се оценява като не много разумен, но се възприема като решение, насочено за запазване на позиции на пазара след края на войната.

През 30-те години ICI и IG Farben непрекъснато се противопоставят на анти-тръстовата доктрина, следвана в Америка, където Белият дом, Конгресът и Съдът вземат решителни мерки срещу договарянето между картелите. Особено твърдо тази позиция на Америка е изразена в началото на 1944 г.: *“В края на войната ще възникне сериозна разлика между свободната предприемчивост, която ние ценим, и картелизирана Европа”*.

Американската система, която в никакъв случай не е перфектната конкурентна система, но определено прави разлика между обществото, което се мъчи да открие и да даде на всекиго възможността да влезе в бизнеса и да го управлява, съгласно собствените си решения и на свой риск и обществото, което е готово да даде в ръцете на една група или оторизирани представители на това общество да определят кой може да влезе в бизнеса, да дават определени квоти на онзи, на когото е разрешено да произвежда, както и да разпределят сферите на влияние на пазара. Това е ортодоксалното състояние на превъзходството на американското свободно предприемачество пред твърдата, стратиграфирана, иерархична европейска система на индустриалния контрол. Именно, започвайки от Германия, тази линия на поведение на разчистване на картелите, следват след войната американците в Европа.

Петата глава на книгата е: Post-War Planning (След военно планиране) и в нея се разказва за плановете, които кроят двата химически концерна за развитието си след края на Втората световна война.

По принцип планирането за развитието след войната в Германия започва значително по-рано, отколкото във Великобритания. IG Farben възнамерява да осъществи стриктен контрол върху цялата химическа индустрия, започвайки от окупираните Холандия, Белгия и Дания, а по-късно и Норвегия. Същевременно обаче липсват конкретни програми за намерения по отношение на

Швейцария. По отношение на Великобритания се предвижда въвеждане на ограничения в британското производство, елиминиране на конкуренцията по отношение на IG Farben и задължението британските фирми да продават само на вътрешния пазар.

В ICI следвоенното планиране започва по-рано, отколкото в другите индустриални образования, но едва, когато се очертава победата на Съюзниците, започва реална подготовка за мерките след края на войната. През април 1942 г. започва работа Следвоенен комитет, който упражнява натиск върху ICI за промяна по отношение на начина на работа, на областите за научни изследвания и начина на управление на компанията след края на войната.

Шестата глава е Occupation and Exploitation 1945-1947 (Окупация и експлоатация 1945-1947). По принцип разговорите между Съюзниците по отношение на следвоенната политика спрямо Германия се отличават с липса на политическа воля на най-високо ниво. Този пропуск е отстранен още по време на конференцията в Потсдам през 1945 г. с едно споразумение, което обаче е написано толкова общо, че създава редица затруднения при неговото прилагане. Прилагат се различни интерпретации, установяват се противоречия между отделни параграфи на споразумението, както и различен подход на окупационните власти по отношение на икономическата политика — Франция отказва да съдейства за централизирана администрация, както е по споразумение; англичаните се скарват с американците за икономиката. Причината за неразбирателството са репарациите, което трябва да заплати Германия на Съюзниците. Масираните бомбардировки, на които е подложена Германия през 1944/45 г., разрушават голяма част от индустриалния потенциал на страната. От обединените в IG Farben химически предприятия някои са почти напълно разрушени. Особено засегнати са заводите за производство на синтетични горива, като разрушенията на заводите на BASF в Лудвигсхафен достигат 60-70%, тези в Леверкузен — 15%, а в Юрдинген — 22% и т.н. Наред с това обаче, съгласно доклада на американските окупационни власти, в заводите Нцхст не са установени никакви разрушения от бомбардировките.

Веднага след окупацията британските власти поемат ръководството на най-малко засегнатите заводи. Междувременно обаче след изборите през 1948 г. във Великобритания на власт идват лейбъристите. Това води до промяна в политиката по отношение на окупирана Германия и е причина за нейното социализиране. Същевременно от една страна нараства противостоеенето между СССР и западните страни, а от друга все повече нараства влиянието на САЩ в следвоенната окупационна политика на Съюзниците.

По отношение на IG Farben тези процеси водят до известна промяна в размера на инсталациите, на контрола в окупационните зони на заводите, принадлежащи на IG Farben. Установен е пълен контрол върху производството, върху научните изследвания и особено върху начина на управление. Химическите заводи представляват особен интерес за победителите. Показателно е, че на другия ден след влизането на войските в Лудвигсхафен, заводите на BASF са посетени от 50 британски и американски инвеститори, а интересът към техническата документация на IG Farben по отношение на научните разработки за синтетични горива, масла, пластмаси, лекарствени средства е изключително голям. Значителна част от 15 000 немски изследователи, чиито имена са установени от британските власти, впоследствие са интернирани в Англия, за да бъдат получени сведения за технологиите, разработвани в Германия по време на войната.

Съгласно едно споразумение между Съюзниците, окупацията на Германия следва да бъде колкото е възможно по-кратка и по-евтина, но трябва да доведе до нейната денацификация и деиндустриализация преди изтегляне на окупационните сили. Според американските представи, а такива са и тези на Франция, окупацията на Германия следва да изключи възможността от нова германска агресия. За това е достатъчно да се държи под контрол IG Farben, тъй като той е отговорен за мощта на нацистката военна машина. IG Farben е изображение на злото и корените на злото са в доминирането на IG Farben в немската индустрия — отсъствие на конкуренция, липса на ограничения, довело до производството на злокобния газ за газовите камери. Ето защо

от ръководството на IG Farben са отстранени всички членове на нацистката партия и са предадени на трибунала в Нюрнберг. Това са 24 члена на управителния съвет на IG Farben начело с неговия председател — Карл Краух. Резултатът не отговаря на очакванията — 10 са оправдани, а останалите са осъдени на лишаване от свобода за срокове от 1,5 до 8 години. Причините за твърде меките присъди се обясняват с американската съдебна практика по отношение на престъпниците с “бели-якички”, както и с началото на Студената война. Наред с това започва деконцентрация на немската химическа промишленост.

Според д-р Коулмън обаче с тези оценки се преувеличава ролята на IG Farben както за идването на Хитлер на власт, така и за доминиращата роля на IG Farben в немската индустрия. IG Farben действително е най-голямото обединение, но това не важи за всички сектори на немската индустрия.

През 1948 г. нещата са променени в значителна степен. Започва възраждане на немската индустрия, подпомагано от американците и исканията на ICI да получи информация относно технологията на бои и междинни продукти за производство на бои от IG Farben, получават отказ от германските власти.

Същевременно британските окупационни власти в желанието си да увеличат експорта от британската зона отправят искане до ICI да предостави на фирмата Байер патента за производство на инсектицида хексахлороциклохексан. Отговорът гласи: *“По наше мнение след няколко години Германия ще бъде отново сериозен конкурент на световния пазар и ние не бихме желали да съдействаме за това...”*

Седмата глава е озаглавена: ICI's Loss: IG Farben's Gain: 1947-1953 (Загуба за ICI: Печалба за IG Farben: 1947-1953). В края на войната (май 1945 г.) IG Farben е икономически, политически и социално съкрушен. Съюзниците обявяват, че собствеността на IG Farben следва да бъде конфискувана и ръководена от окупационните правителства. Опитите да бъде намерено решение за изпълнение на тази цел продължават до 1948 г. като проблемът е в различния

Фиг.1. Сградата на централата на IG Farben във Франкфурт на Майн.

(Сградата е с дължина 250 m, височина 35 m, обем от 280 000 m³, полезна площ от 25 000 m² и до 50-те години е една от най-големите и модерни сгради в Европа.) Построена е по проект на известния немски архитект Ханс Пьолциг през 1930 г. По време на окупацията на Германия в сградата е разположено командването на американските войски — генерал Дуайт Айзенхауер. От 1952 г. служи като Европейска централа на Американското военно командване. След обединението на Германия и изтеглянето на американските войски от Германия, по решение на Правителството на Хесен, сградата е предоставена на Университета Йохан-Волфганг Гьоте.

подход, който следват в отделните окупационни зони. Британските власти разрешават на химическите заводи да работят, оставяйки дори същия директор на групата от заводи; американците обратно подхождат много сурово — изгонват директорите на заводите H₂chst и ги разделят на самостоятелни единици; френските окупационни власти подпомагат заводите BASF за постигане на по-ефективно производство; руснаците започват производство в огромните заводи Лойна през юли 1945 г. от името на Съветския съюз.

През 1950 г. обаче САЩ, Франция и Великобритания обявяват създаването на група от заводите Bayer, H₂chst и BASF, които са съществували самостоятелно преди образуването на IG Farben и оценяват, че ще бъдат достатъчно мощни, за да са конкурентноспособни на световния пазар. IG Farben е в ликвидация и престава да съществува през февруари 1955 г.

Планът Маршал, който има за цел да подпомогне следвоенното възстановяване на Европа, оказва своето благотворно влияние върху цялата немска индустрия. Още в края на 1948 г. в американската и британската окупационни зони е постигнато 80% възстановяване на индустриалното производство спрямо приетата за норма 1936 г. Производството в химическата промишленост достига до 75%, а производството на въглища до 90%! Това е известното германско икономическо чудо. Този успех до голяма степен се дължи и на проведената парична реформа. Възходът в химическата промишленост продължава и още в началото на 1949 г. производството на азот достига 128% по отношение на 1936 г., на сярна киселина — 109%, на бои и лакове — 105%. През 1950 г. химическото производство достига във всички области произведението през 1936 г. Възникналите проблеми от бързия растеж в заводите Bayer, Hchst и BASF са преодоляни успешно чрез възобновяване на експорта.

За 1958 г. химическото производство на Западна Германия по отношение на произведеното през 1938 г. възлиза на 234%. В същото време във Франция е отбелязан ръст, възлизащ на 264%, в Италия — на 377%, в САЩ — на 414%, а в Обединеното кралство — на 215%. Износът на химически продукти, осъществен от Западна Германия по отношение на износа през 1937 г., нараства 6 пъти. През 1937 г. химическата индустрия на Германия постига 15% от целия износ, а през 1959 г. в Западна Германия делът на химическата индустрия в износа е 13,2%. Същевременно Великобритания изостава. През 1950 г. делът на Великобритания в световния износ възлиза на 5,5%, докато този на Западна Германия е 7,3%, а Франция участва с 9,9%. За 1960 г. обаче Франция участва с 9,6%, докато за Великобритания са отбелязани 11,5%, а Западна Германия има вече 19,3% участие в световния експорт.

Икономическото изоставане в следвоенния период на Великобритания до известна степен се обяснява с неправилната икономическа политика на лейбъристкото правителство. Като абсолютен мит се сочи обяснението, че Германия, която излиза от войната с тотално разрушено стопанство, благодарение на плана Маршал възстановява заводите с нови технологии и модерни

машини, докато в Обединеното кралство продължават да работят с остарелите машини. За сравнение от 13-те милиарда долара, колкото е целият план Маршал, Обединеното кралство получава 3,1 милиарда, докато на Германия са предоставени 1,5 милиарда долара. Причината е в лейбъристкото правителство, което не избира пътя за използване на средствата от плана Маршал за превръщане на Великобритания в индустриално общество, а предприема мерки да не се загуби злато от резервните фондове. В същото време в Германия инвестират масирано в индустрията и инфраструктурата. Следователно германската програма е технократска като плановата рамка е ясна, докато британската програма е отворена в едно демократично общество и преследва покриване на фискалната политика и платежния баланс.

Последната глава носи заглавието: A Missed Opportunity (Липсващия удобен случай). За периода от 28 години (1925-1953 г.), който разглежда книгата, се осъществява драматичен ръст на химическата индустрия в Германия и Обединеното кралство. В годините преди Първата световна война химическата промишленост и в двете страни не участва активно в подготовката за войната. В Германия химическата промишленост е заета с развитие на производството на бои, на фармацевтични препарати, пластмаси, синтетични вълкна, торове. Управлението на фирмите е ангажирано с осъществяване на споразумения за разпределение на пазара. В Обединеното кралство химическата промишленост се влачи след германския пример и се опитва да заеме позиция в британската икономика.

В периода между двете войни британската химическа промишленост става съизмерима по отношение на ефективност и степен на иновации по отношение на Германия и САЩ. През 1929 г. IG Farben е собственик на повече от 100 завода и рудника, в които работят 120 000 души. Същевременно успехите в химическата наука предизвикват истински сензационен световен прогрес в индустрията и IG Farben, както и ICI, успяват да просперират в края на 20-те години.

Ръководството на IG Farben без да харесва нацистките методи на управле-

ние се поставя в услуга на Хитлер за въоръжаване на Германия. Съществуват критики към ръководството на IG Farben за използването на робски труд, за производството на отровния газ, отнел живота на милиони в Аушвиц, за изпитването на различни наркотични вещества в концентрационните лагери и т.н. Професионалното управление, лоялността и прагматизма на хората от управлението на IG Farben се обяснява с желанието им да се запази икономическото обединение, да се увеличат печалбите в очакване за завръщане към нормални бизнес условия. Присъдите от съда в Нюрнберг, както и ликвидирането на гигантското обединение, което се възприема от американците като криминално престъпление спрямо икономическата свобода, показват отношението към подобен род нехуманни действия.

След Втората световна война IG Farben е ликвидирана и Германия поема по пътя на симбиозата правителство-индустрия — прагматични отношения, в които от време на време държавата поема по-активна роля. По същество обаче химическият гигант IG Farben е заместен от обединение, включващо три от големите химически предприятия на Германия — Bayer, Hchst и BASF, които отново са доминиращи в химическата индустрия на страната и са изключително мощни на международния пазар.

По време на световния прогрес в индустрията Британската империя е повалена. Победата в Първата световна война обаче спомога митът да се превърне в слава, продължила до началото на Втората световна война, която разрушава илюзиите. За голяма изненада Империята никога не е била подлагана на критичен анализ по отношение на цена-печалба. В края на войната ICI трябва да се бори за оставане на пазара, който вместо да е свит е изключително активен и не се нуждае от стратегиите на картела от 30-те години. Същевременно Обединеното кралство има огромни дългове към Индия, Палестина и Египет. Така ICI загубва едни от най-привлекателните си пазари.

Безпрецедентният икономически ръст през 50-те години е феномен, който частично може да бъде обяснен с това, че пазарът не се нуждае от фик-

сиране на цените или неговото разпределяне въз основа на споразумения. Това означава премахване на европейската бизнес практика, въпреки че по това време американските фирми не се интересуват много от европейския пазар. През този период (1945-1960) производството на ICI е ориентирано към задоволяване на нуждите на Обединеното кралство, а не към клиентите на европейския пазар. Накрая ICI предприема промени в тази политика, но вече е много късно. Наследниците на IG Farben (Bayer, H&chst и BASF) вече са се адаптирали към структурните промени и в годините непосредствено след войната, благодарение на своята експанзия и продължителна, добре провеждана изследователска работа, са заели командни позиции в световния химически пазар.

Дотук си позволих да преразкажа малко по-подробно някои от нещата, които могат да бъдат прочетени в книгата на д-р Коулмън, без да вземам отношение към начина на написване или пълнотата на изложението. Причината за един такъв, може би нетрадиционен подход, е представата ми, че твърде малко хора биха имали възможност да прочетат книгата, която веднага следва да заявя, че е написана по много интересен начин, съдържа множество факти, обобщения и оценки, които биха заинтересували много читатели. Трябва също така да отбележа, че книгата на д-р Коулмън, е написана въз основа на огромен брой оригинални документи и представлява твърде интересно четиво, особено за изкушените в историята на икономическите отношения специалисти. Като една представа за мощта на най-голямото обединение на химически предприятия в света може да служи и представената от автора на настоящите редове снимка на сградата на IG Farben във Франкфурт на Майн (Фиг. 1). Същевременно на примера на възникването и развитието на двете конкуриращи се химически предприятия в Германия (IG Farben) и Обединеното кралство (ICI), без това да е заявено от автора, позволяват по аналогия да бъдат направени известни изводи за посоката на развитие, което поема през 21-вия век не само химическата промишленост, но цялата световна икономика. В това отношение, според мен, книгата пред-

ставява интерес и от гледна точка на правилното разбиране на процесите на индустриалната глобализация, на която сме свидетели в момента. Ето защо си позволявам да препоръчам тази книга на всички, които по един или друг начин са въввлечени в ръководството не само на химически предприятия и на големи икономически структури от всякакъв вид, но и на хора ангажирани във вземането на решения относно бъдещото развитие на икономически и политически връзки между различни икономически обединения и дори междудържавни отношения.

K. Coleman. *IG Farben and ICI, 1925-53. Strategies for Growth and Survival.* Palgrave Macmillan, Houndmills, 2006, 225 pp. ISBN 978-0-230-00329-3 (Hardback) Foreword (R. Overy), 8 chapters, figures, tables, notes, bibliography, index.

✉ **Prof. Dr. Ivelin KULEFF, DSc,**
Department of Analytical Chemistry,
University of Sofia,
1 James Bourchier Blvd., 1164 Sofia, BULGARIA
E-Mail: Kuleff@chem.uni-sofia.bg